

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ФАКТИЧНИХ ІНДИКАТОРІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF EVALUATION OF ACTUAL INDICATORS OF ECONOMIC SECURITY OF THE REAL SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

УДК 351.746.1:330.101.541(477)

Вашай Ю.В.

к.е.н., доцент кафедри
економічної теорії

Національний університет водного
господарства та природокористування

У статті проаналізовано систему показників, що характеризують рівень економічної безпеки реального сектору. Перелік вказаних показників-індикаторів запропоновано доповнити окремими показниками, що більш повною мірою розкриють стан безпеки реального сектору економіки.

Ключові слова: економічна безпека, індикатори економічної безпеки, реальний сектор, ваговий коефіцієнт, інтегральний індекс.

В статье проанализирована система показателей, характеризующих уровень экономической безопасности реального сектора. Перечень указанных показателей-индикаторов предложено дополнить отдельными

показателями, которые в более полной мере раскроют состояние безопасности реального сектора экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, индикаторы экономической безопасности, реальный сектор, весовой коэффициент, интегральный индекс.

The author analyzes the system of indicators which characterize the level of economic security of the real sector. The list of these indicators proposed to supplement by some indicators that more fully disclose the security status of the real economy.

Key words: economic security, indicators of economic security, real sector, weight coefficient, integral index.

Постановка проблеми. Питання економічної безпеки держави в сучасному геополітичному просторі та в умовах гібридної війни, що триває в Україні, мають чи не найактуальніше значення в сукупності економічних проблем нашої країни. У цьому контексті економічна безпека розглядається фактично в двох вимірах – фізичному та фінансовому, тобто в складі безпеки реального сектору економіки та фінансової безпеки. Для адекватного аналізу стану економічної безпеки сформована система показників-індикаторів, що містить значну кількість індикаторів, згрупованих за структурними складовими економічної безпеки. Вказані показники із зміною економічних умов оновлюються і доповнюються, що потребує постійного науково-практичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем економічної безпеки як системи, її окремих складових присвячені численні праці вітчизняних та зарубіжних науковців. У світовому науковому доробку важливими працями є наукові роботи таких вчених, як О. Амоші, Д. Бойкін, А. Вестинг, Б. Грі, С. Джонсон, В. Кабле, М. Качлер, Д. Ламберт, Д. Лосман, Г. Лучіані, З. Матейк, Д. Мейерс, Г. Моргенту, С. Окіта, М. Франк та ін. Значний внесок у розвиток теорії економічної безпеки здійснили і вітчизняні вчені, зокрема як І. Бінько, З. Варналій, О. Гриценко, Б. Губський, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Кириленко, В. Кузьменко, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Предборський, І. Ревак, А. Сухорук, В. Шлемко та ін. Нові транснаціональні стратегічні пріоритети, внутрішньополітична та економічна нестабільність в Україні посилюють необхідність ґрунтовних досліджень за зазначеним напрямком, у тому числі щодо методики визначення показників економічної безпеки реального сектору.

Метою статті є аналіз методичних положень оцінювання фактичних індикаторів економічної безпеки реального сектору економіки України задля виявлення можливостей щодо їх удосконалення і наближення до сучасних економічних умов.

Оцінка економічної безпеки держави має здійснюватися за таким алгоритмом:

- виявлення функціональних характеристик економічної безпеки держави;
- виокремлення структурних складників економічної безпеки держави;
- визначення номенклатури показників (індикаторів) економічної безпеки;
- встановлення нормативних значень індикаторів економічної безпеки;
- моніторинг індикаторів, ієрархічне узгодження результатів та їх аналіз [1].

Виходячи із визначень понять «безпека» та «економічна безпека», вважаємо, що при визначенні поняття «економічна безпека держави» слід враховувати що це такий стан економічної системи, який передбачає: 1) дотримання національних інтересів; 2) захищеність від зовнішніх та внутрішніх загроз; 3) здатність до відтворення і розвитку; 4) досягнення необхідного рівня соціальних стандартів.

При дослідженні стану економічної безпеки використовуються різноманітні методи. У своїй роботі ми використаємо основні з них – оцінку макроекономічних показників; оцінку темпів економічного зростання за допомогою динаміки основних макроекономічних показників; методи статистичного аналізу [2, с. 42].

Для аналізу економічної безпеки використовується система індикаторів. Серед показників-індикаторів економічної безпеки виділяють такі групи:

- економічного зростання (динаміка і структура національного виробництва і доходу, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства та динаміка окремих галузей, капіталовкладення та ін.);
- що характеризують природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;
- що характеризують динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішня і зовнішня заборгованість);
- якості життя (ВВП на одну особу, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища та ін.) [3, с. 72];

- ефективність використання ресурсів (фондомісткість, матеріаломісткість, енергоємність та ін.).

Економічна безпека реального сектора та фінансова безпека визначають інтегральний рівень економічної безпеки держави.

Згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки [4], інтегральний індикатор економічної безпеки обчислюється за формулою:

$$I = \sum_j b_j \cdot I_j,$$

де b_j – вагові коефіцієнти сфер економіки;
 I_j – інтегральний індекс i -ї сфери економіки.

Ваговий коефіцієнт j -ї сфери визначається експертним шляхом як відношення суми балів, що дали всі експерти даній сфері, до загальної суми балів. Значення вагових коефіцієнтів b_j відповідно до вказаної Методики наведені в табл. 1 і графічно проілюстровано на рис. 1.

Значення вагових коефіцієнтів бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової, безпеки небанківського фінансового сектору, банківської безпеки використовуються для визначення рівня фінансової безпеки і їх сума дорівнює одиниці. У свою чергу, становлять одиницю в сумі вагові коефіцієнти макроекономічної, виробничої, фінансової, інвестиційно-інноваційної, зовнішньоекономічної, соціальної, демографічної, енергетичної, продовольчої безпеки.

Якщо розглядати значення наведених вагових коефіцієнтів, можна зробити наступні висновки. Найбільший вплив на економічну безпеку має фінансова, оскільки значення її вагового коефіцієнту є найвищим. Найменше впливає на інтегральний рівень, за оцінками експертів, демографічна безпека. При цьому, однак, слід зазначити, що безпека реального сектора економіки (виробнича, енергетична, інвестиційно-інноваційна, продовольча) чинить значно більший вплив на інтегральний індикатор, ніж фінансова, ваговий коефіцієнт якої складає 0,1294.

Аналізуючи склад індикаторів макроекономічної, соціальної та демографічної безпеки держави, слід відмітити, що макроекономічна безпека враховує ряд індикаторів, характерних для аналізу соціальної безпеки (рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці); рівень тривалого безробіття (понад 12 місяців), відсотків до загальної чисельності безробітних; відношення наявного доходу населення до ВВП; відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів; зайнятість населення в неформальному секторі економіки, відсотків до загальної

Таблиця 1

Значення вагових коефіцієнтів для розрахунку інтегрального індикатора економічної безпеки [4]

Сфера економіки	Значення вагового коефіцієнта
Виробнича	0,1218
Демографічна	0,0913
Енергетична	0,1148
Зовнішньоекономічна	0,1095
Інвестиційно-інноваційна	0,1089
Макроекономічна	0,1224
Продовольча	0,1007
Соціальна	0,1013
Фінансова, у т.ч.	0,1294
Банківська безпека	0,1723
Безпека небанківського фінансового ринку	0,1068
Боргова безпека	0,1746
Бюджетна безпека	0,2023
Валютна безпека	0,1686
Грошово-кредитна безпека	0,1753

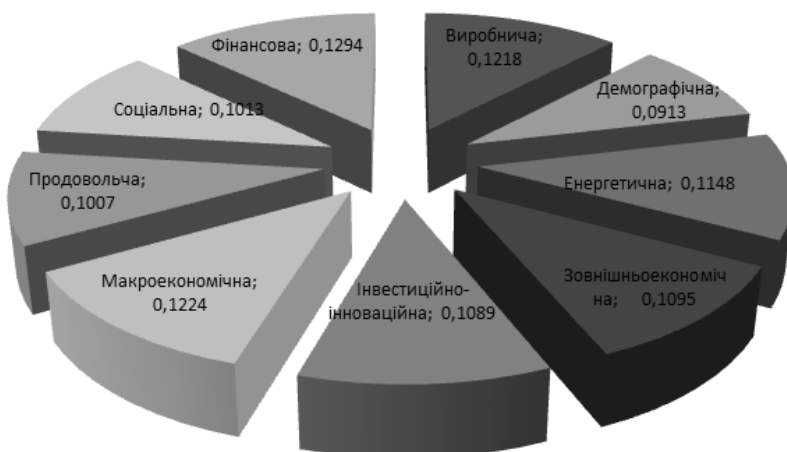

Рис. 1. Значення вагових коефіцієнтів для розрахунку інтегрального індикатора економічної безпеки [4]

чисельності зайнятих), а також інших видів безпек, зокрема виробничої, грошово-кредитної, бюджетної. Вважаємо за доцільне вказаний вид безпеки не розглядати окремо.

Розглянемо характерні особливості виробничої безпеки та її вплив на ефективність національної економіки.

Для виробництва національного доходу використовують чотири групи ресурсів – працю, капітал, землю та підприємницький хист, які можна розчленувати на дещо ширше коло, виокремивши ще технологію та організацію виробництва, енергію, інформацію тощо [5, с. 75]. Зважаючи на це, на рівень виробничої безпеки будуть здійснювати вплив наступні чинники: рівень розвитку технології; стан організації виробництва; рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; стан інформаційного забезпечення виробничих процесів; можливість доступу до необхідних ресурсів.

Макроекономічним інструментом для дослідження виробничої безпеки є виробнича функція, яка виражає функціональну залежність між вхідними економічними ресурсами – капіталом і працею – та величиною національного продукту чи доходу [5, с. 77].

У Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України наведені індикатори виробничої безпеки, серед яких середнє співвідношення обсягів валової доданої вартості промисловості України та ВДВ промисловості окремих країн Європи; різниця індексу ВДВ промисловості України та Китаю, Росії, ступінь зносу основних засобів промисловості. частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, трудомісткість промислового виробництва тощо [4].

Враховуючи фактори впливу на виробничу безпеку, вважаємо дану сукупність індикаторів слід доповнити таким показником, як зарплатомісткість (відношення витрат на оплату праці до обсягу виробленої продукції) поряд із трудомісткістю промислового виробництва.

Зарплатомісткість характеризує частку витрат на оплату праці у собівартості одиниці продукції. Даний показник у контексті дотримання економічної держави є необхідним, оскільки за його допомогою можна визначити ступінь створення доданої вартості. Мінімальна частка заробітної плати у структурі собівартості виготовленої продукції у високорозвинутих країнах – 40% [6], що можна встановити як пороговий індикатор даного показника.

Рівень економічної незалежності держави у великій мірі залежить від стану паливно-енергетичного комплексу. Оскільки витрати на енергоресурси займають значну питому вагу в складі собівартості виготовленого кінцевого продукту, енергетична безпека має вагомий роль у структурі безпеки реального сектору економіки.

Ключовими складовими паливно-енергетичного комплексу України є галузі паливної промисловості (нафтова, газова, вугільна, торф'яна, сланцева) та електроенергетика, що включає теплові, гідро– та атомні електростанції.

На наш погляд, розгляд стану енергетичної безпеки доцільно розглядати в наступних аспектах:

- рівень забезпечення власними енергетичними ресурсами;
- рівень використання власних енергетичних ресурсів;
- рівень розвитку енергетичної інфраструктури;
- рівень диверсифікації зовнішніх джерел надходження енергетичних ресурсів;
- рівень споживання енергетичних ресурсів та розробки енергозберігаючих технологій.

Порівняно невеликі обсяги споживання газу іншими досліджуваними країнами пояснюються переважанням в структурі їх промисловості переробних галузей, високотехнологічних, які потребують менших затрат енергоресурсів. Окрім цього, розвинутими країнами світу активно впроваджуються альтернативні джерела енергії, що також зменшує потребу в дорогих ресурсах природного газу.

Серед показників енергетичної безпеки в Методичці розрахунку рівня економічної безпеки виділяють частку власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, рівень імпоротної залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії, частка імпорту палива з однієї країни (компанії) у загальному обсязі його імпорту, енергоємність ВВП, запаси природного газу, запаси кам'яного вугілля [4].

На наш погляд, наведені показники не повністю розкривають рівень енергетичної безпеки. Вони не враховують рівень розвитку енергетичної інфраструктури, а також можливостей збереження відходів. Вказані аспекти слід відобразити в додаткових індикаторах енергетичної безпеки.

Остання чверть ХХ ст. характеризувалась зміною умов і факторів економічного зростання. Значення екстенсивних факторів розвитку економіки зменшувалося; одночасно зросла вага інноваційних процесів, впровадження нової техніки, технології і матеріалів. У розвинутих країнах формується новий технологічний базис, головну роль в якому відіграють нововведення [7, с. 286].

Як влучно зауважують дослідники Л.А. Антоненко, К.А. Дера [8, с. 18], не проаналізувавши дослідження стану використання новітніх технологій в глобальному інноваційному просторі, важко визначитись з пріоритетами побудови державної моделі інноваційного розвитку. Це, у свою чергу, визначає актуальність аналітичних досліджень технологічної безпеки.

Досвід розвинутих країн показує, що для успішного реформування економіки необхідно здійснювати активну промислову політику, що є комп-

лексом політичних, економічних, технологічних, організаційних факторів, спрямованих на зростання продуктивності вітчизняної промисловості [9, с. 53].

Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України передбачено наступний набір індикаторів для визначення рівня інвестиційно-інноваційної безпеки: валове нагромадження основного капіталу, відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, інтегральний індекс інвестиційної сприятливості бізнес-середовища, розмір економіки України, питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП та ін.

Як вказує проф. В. Кириленко, українській економіці притаманний низький рівень інвестиційної безпеки. Це викликано такими обставинами:

- по-перше, відсутністю цивілізованого фондового ринку й, відповідно, портфельних інвестицій, які можуть бути джерелом реальних доходів населення в майбутньому;
- по-друге, відсутністю рівня довіри населення до фінансових інститутів та органів державної влади;
- по-третє, відсутністю реальних механізмів залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіку;
- по-четверте, наявністю несприятливою інвестиційного клімату в країні та ін. [10].

Із окремого аспекту технологічної діяльності в сучасних умовах екологічний фактор набув настільки актуального характеру, що дає достатньо підстав розглянути вплив екологічної безпеки держави на стан безпеки реального сектора економіки.

Важливою складовою економічної безпеки реального сектора в сучасних умовах є продовольча безпека.

Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України визначено такі показники продовольчої безпеки: добова калорійність харчування людини, співвідношення обсягів виробництва та споживання продуктів на одну особу [4].

Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

Рівень економічної безпеки реального сектора економіки безпосередньо залежить від наступних факторів:

- структурна побудова реального сектора економіки;
- обсяги виробництва продукції;
- рівень енергоємності виробництва;
- рівень забезпеченості попиту товарами, продукцією вітчизняного виробництва.

Виявлені тенденції вітчизняної економіки в реальному секторі свідчать про те, що найбільше загроз у реальному секторі пов'язані із високою енергоємністю, яка, у свою чергу, зумовлена тим, що в структурі виробництва переважають сировинні галузі. Низький розвиток науково-технологічної сфери, невисокий рівень впровадження інновацій та передових технологій у виробництво не дають можливості розвитку тим галузям економіки, які б були конкурентоспроможними в умовах глобалізованої економіки.

Як зазначають провідні науковці в сфері економічної безпеки держави Сухоруков А.І., Харазішвілі Ю.М., офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки в Україні потребують суттєвого вдосконалення. Головні недоліки цих методик, з логічної та математичної точок зору, полягають у наступному:

- використання індикаторів ВВП та інвестицій на одну особу не є коректним, оскільки не враховує обсяг і коефіцієнт завантаження капіталу;
- при оцінці стану науково-інноваційної діяльності застосовуються індикатори, які є поверховими ознаками інноваційності й відображають не розвиток, а потенціал, тобто міру здатності й готовності економічного суб'єкта до інноваційної діяльності;
- для розрахунку інтегрального індексу використовується лінійна (адитивна) форма, замість мультиплікативної (нелінійної), яка більш адекватно відображає нелінійні процеси в економіці;
- не повною мірою враховується тіньовий сектор економіки (тіньова заробітна плата, тіньова зайнятість, тіньове проміжне споживання, втрачені бюджетні надходження, енергоємність тіньової економіки тощо);
- некоректне нормування індикаторів тощо [1].

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене дослідження показників економічної безпеки держави дозволяє зробити висновок про різностороннє розкриття її аспектів у наведених індикаторах. Окремого доповнення потребують показники виробничої, енергетичної та фінансової безпеки з метою врахування всіх потенційних загроз та своєчасної їх ідентифікації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави. Стратегічні пріоритети. № 3(28). 2013. С. 5–15.
2. Шевченко Л.С., Гриценко О.А., Макуха С.М. та ін. Економічна безпека держави: сутність та напрямки формування. За ред. Л.С. Шевченко. Х.: Право, 2009. 312 с., с. 42.
3. Економічна безпека: навч. посіб. 3.С. Варналій [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. 3.С. Варналія. К.: Знання, 2009. 647 с., с. 72.

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

5. Макконнелл К. Макроекономіка / К. Макконнелл, С. Брю ; [пер. з англ. С. Панчишин, О. Ватаманюк ; наук. ред. пер. Т. Панчишина]. Львів: Просвіта, 1997. 671 с., с. 75.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва. Монографія. Львів:

Видавничий центр Національного університету імені Івана Франка, 2004. 452 с.

8. Антоненко Л.А., Дера К.А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі XXI сторіччя. Проблеми економіки та управління. Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2008. С. 18-23.

9. Шлемко В.Т., Білько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К.: НІСД, 1997. 144 с.

10. Кириленко В.І. Інвестиційна безпека: сучасні тенденції та загрози. Інтернет-портал «Національна безпека». URL: <http://nationalecurity.org.ua>.